

Iancu Laura dilemmái

Iancu Laura: *Miért csángó, ha magyar?*

A moldvai magyarság története és elcsángósítása

Libri Kiadó, 2022

Megszületett és megjelent egy hiteles könyv a moldvai magyarokról, amit olyan teológiai végzettségű, néprajztudományból doktorált kutató készített, aki közülük valóként látta meg a napvilágot, szülőfalujában töltötte gyermekkor legfogékonyabb éveit, és nemhogy megtagadta volna – mint sokan – gyökereit, de személyes elkötelezettségének minden energiáját szolgáltukra, nemzeti tanulságokat hordozó sorok megismertetésére fordítja. Hiszen ismerünk, ismerhetünk rajta kívül jónéhány hasonlóan tősgyökeres moldvai születésű, magyarságától el nem tántorított személyt, akik népüket írásaikkal is szolgálva egyházi emberként, mint Petrás Incze János, Ferenc János, Horváth Antal, Salamon József; tanárként mint Perka Mihály, Ósz Eröss Péter, szépíróként mint Gábor Felícia; népköltőként mint Lakatos Demeter, Demse Márton, Duma-István András; amatőr helytörténészként mint Erdős-Szászka Péter, Laczkó István és Mihály, Jankó János és Antal; néprajzsként vagy nyelvészként mint Nyisztor Tinka, Trunki Péter... és persze még számos olyan jeles személyisége volt és van moldvai magyarságnak, akik kisebb-nagyobb írásaikkal bele is illenének ebbe a sorba, ha most nem a címben szereplő, számos szempontból kiemelkedő jelentőségű könyv ismeretése lenne a célom.

Iancu Laura könyve négy nagyobb fejezetre oszlik. Legterjedelmesebb a kétötödét kitevő *történelmi* rész, ami természetesen is, hiszen ez a tudományterület a legmeghatározóbb a moldvai magyarság helyzetére, jórészt ebből következik múltbéli és jelenlegi sorsuk, talán a jövőjük is.

Kitűnő ötlet a 17. oldalon levő térkép, a részben vagy egészen magyar népességű települések első írásos említésének feltüntetésével. Bár ez természetesen csak arra utal, hogy az a hely abban az esztendőben már lakott helyként létezett, de jó támpontot jelenthet a magyar gyökerű moldvai települések helytörténeti kutatásához, aminek során talán az is kideríthető, hogy a különböző helyek magyar alapításúak-e, vagy mikor jelentek meg ott a római katolikusok? A 16. század elejétől Róma a missziós területté nyilvánított Moldva egyházi felügyeletét a Vatikán Propaganda de Fide szervezete irányítása alá rendelte, így a Szentszék az ott szolgáló hittérítők és más egyházi személyek jelentéseiből pontos tájékoztatást kapott a moldvai katolikusok helyzetéről. Bizonyára tudott arról is – írja Iancu Laura Petrus Parčević 1670-ből való jelentése alapján –, hogy „Moldvában szinte az egész katolikus népesség magyar, magyarul beszél és hangos szóval magyar papokat kér. A csak románul értő papokhoz nem mennek gyónni, mert ezen a nyelven nem tudják magukat kifejezni, prédikációjukat sem hallgatják. A közösséget összetartani, az ifjúságot nevelni tehát csak magyar pap tudja Moldvában.” Ám a Vatikán nem tudta, vagy tán nem is akarta orvosolni a felmerült problémát. Rómának nem voltak magyar misszionáriusai, hiszen Magyarország jelentős részén ekkor terjedt el a protestantizmus, a moldvai katolikusok egyházi irányítása pedig akkoriban a lengyel egyházhoz tartozott. Emiatt a moldvai magyarság vallási, etnikai töredezettsége és keveredése egyre fokozódott és mindinkább olyan helyzetbe

került, hogy választania kellett a vallás és az anyanyelv között. „Az etnikai szempontokat mellőző körülmények közepette – írja Iancu Laura – a »sokféle magyarokat« a vallási és etnikai beolvadástól a magyar (tudatos vagy természetszerű) öntudat őrizte meg.” A magyar népesség jelentőségét mutatja az a körülmény is, hogy a források, egészen a 19. századig a katolikus vallást „magyar vallásnak”, a katolikus templomot „magyar templomnak”, a katolikus papot pedig „magyar papnak” nevezték akkor is, ha ez utóbbi történetesen olasz vagy más nemzetiségű volt. A forrásokban „magyar nemzetiségű, de oláhul beszélő”; „magyarul beszélő, de 'szakadár' (görögkeleti) hiten való”; „magyar nemzetiségű, de szakadár hitű”, „egykor magyar volt, de már nem beszélí nyelvét” stb. ismeretésekről olvashatunk. A paphiány következtében kialakult helyzet felerősítette az anyanyelvű kántorok („diák”, „deák”, „gyák”) szerepét, akik a licenciátusokhoz (lelkipásztori kisegítőkhöz) hasonló feladatokat láttak el. Iancu szerint „a 17. században az egyházi adminisztrációban és pasztorációban még tetten volt érhető valamiféle kétnyelvűség” – szerintem még jóval később is, hiszen az 1875. évi schematizmus szerint Moldva 26 római katolikus plébániája közül 18-ban a 'használt nyelvek' rovatában a magyar is szerepelt. De hát ez csak egy állomása volt a román nyelv minden területen megfigyelhető térnyerésének, hiába írták a magyar katolikusok nemcsak a pápához, de még az osztrák császárhoz is panaszleveleiket, amikben megfogalmazták igényüket a magyar anyanyelvű papok iránt.

A 17. század végén az osztrákok és a törökök által Karlócán aláírt – rólunk, de nélkülünk kötött – békében a Habsburg Birodalom elérté, hogy a török fennhatóságú területeken élő katolikusok szabadon gyakorolhassák vallásukat. A hírre az Erdélybe menekült magyarok közül sokan visszatértek Moldvába, ami fokozta a keleti egyháznak a katolikusokkal szemben megnyilvánuló ellenszenvét. „Napja-

inkban az egész nép kereszténynek és a keleti egyház tagjának vallja magát – írja Dimitrie Cantemir, a történészkedő moldvai fejedelem –, egy vallást sem gyűlölnek jobban, mint a rómain, bár ehhez tartozik csaknem valamennyi magyar alattvalójuk...” Bár a 18. században a vajdaság déli városaiban még előfordultak magyar iparosok, a magyarság nagy része falun élt. Egy részük szabadparasztihoz hasonló kiváltságos helyzetben „részes” (răzes) volt, az adókat és a terményeket közvetlenül a vajdának szolgáltatták be, és pedig a közösen megállapított éves járadékok szerint. Panaszaikkal, sérelmeikkel, ügyeikkel – legalábbis elvileg – a vajdához fordulhattak, külön törvényekkel és szokásokkal rendelkeztek. Persze a valóság nem volt ilyen idilli, hogy – akárcsak a népmesékben – a szegény ember valamilyen sérelmével fölment a királyhoz, elpanaszolta, s az orvosolta a baját; mert akkor honnan lenne az a számos kisemmizett, egykor *részes* státusú falu – mint például Lujzikalagor –, ahol aztán a lakosság nemzedékeken keresztül hiába kereste elveszett igazságát?

Helyesen állapítja meg Iancu Laura, hogy a moldvai katolikus egyház politikájában a kétnyelvűség egészen a 19. század második feléig napirenden volt. Sőt, „az Erdélyből érkező és megtelepedő újabb és újabb magyar katolikus csoportok révén a magyar nyelv meghatározó tényező volt”; Jászvásáron pedig 1816-ban iskola nyílt, ahol „moldovenească”, magyar és német nyelven folyt az oktatás. A 19. század elején Dominicus Brocani: *A keresztény hit alapjai* című olasz kiadványát román és magyar nyelvre egyaránt lefordította. Az 1835-ben Szabófalván megnyílt egyházi intézményben a latin és a román nyelv mellett a magyart is tanították. Raphaël Arduini román, magyar, latin és német nyelven nyomtatta ki a Moldva katolikus fiainak oktatására szolgáló ábécét.

Románia 1859. évi létrejötté után a moldvai katolikus klérusnak erőteljesebben részt kellett vállalnia a moldvai magyarok asszimilálásában. Az egyháznak minden

tekintetben kiszolgáltatott hívek tragédiája, hogy ebben az időben erősödött fel a fiatal román államban a nemzetépítés vágya, amit francia mintára, igencsak erőszakos formában igyekeztek megvalósítani, s amivel szemben az értelmiség és középosztály nélküli magyarok szinte teljesen védtelenek voltak. „Ez a dráma – írja Iancu Laura – tükröződik Petrás Incze János klézsei lelkész élettörténetében és életművében. Mindazonáltal a moldvai magyarság iránti érdeklődés, a népcsoporttal vállalt sorsközösség napjainkig töretlennek mondható, s az emberi és kulturális kapcsolatok szinte számbavehetetlen formái alakultak ki.” Ez az érdeklődés, bár a magyar tudományosságot – néprajzot, nyelvészetet s általában művelődéstörténetünket – rendkívül értékes anyagokkal gazdagította, ám az ottani magyarok kiszolgáltatottságán nem sokat változtatott.

Iancu Laura nagy érdeme, hogy finom műszerként bemutatja a két malomkő között őrlődő moldvai magyarok lelki állapotát. A román nacionalizmus markába került katolikus egyház ugyanis a valóság durva meghamisításától sem riadt vissza. A missziót irányító Giuseppe Tomassi például az ortodoxok megnyerése céljából a Szentszéknel szorgalmazta, hogy a misszió „első nyelve” a román legyen, amit azzal indokolt, hogy „hittérítői hivatásunk nemcsak katolikusaink őrzése, hanem a Skizma útjáról ennek szerencsétlen áldozatainak a visszatérítése is”. Álszent módon arra hivatkozik, hogy „ha a mise magyarul van, ezek elhagyják a templomot, mert semmit sem értenek belőle. Ha viszont románul van, szívesen maradnak hallgatni.” Még véletlenül – vagy nagyon is tudatosan – eszébe sem jut a misszió vezetőjének, hogy a már elrománosított katolikusoknak és a magyar anyanyelvüket még gyakorlati híveknek kétféle nyelvű szolgáltatást lenne indokolt nyújtaniuk. Ezért aztán a misszionárius papok és a hívő közösségek között nem alakulhatott ki személyesebb, bensőségebb lelki kapcsolat. A vallási élet számos területén a népi

hitvilág élt tovább mindaddig, amíg a 20. században erősödő egyházi beavatkozása el nem kezdte ezt is visszaszorítani.

Voltak persze belátóbb, híveik lelki igényei iránt érzékenyebb egyházi vezetők is. Mint például Raphaël Arduini, aki 1838-ban a meglátogatott katolikus településeken hajlandó volt tudomásul venni, hogy a magyar falvak közül számosan nem ismerik a „moldovenesc” nyelvet, s igyekezett fékezni a magyar papok ellen fellépő olasz papok propagandáját. Hozzájárult a magyar nyelvű imák és énekek hivatalos használatához és a tervezett egyházi iskolák növendékei számára magyar nyelvű ABC-s könyveket is vásárolt. A helyi egyház irányítói számára – írja Iancu Laura – „a katolikusok többnyelvűsége olyan problematikus helyzetnek számított, amit a misszió újabb és újabb konfliktusnak tekintett, s az apostoli vikáriusok nem tudtak, vagy nem akartak megoldani”. A magyar katolikus szerzetesek ugyanerről a kérdésről természetesen másként gondolkodtak. Ők ugyanis felismerték: a román nyelv terjedésével megnyílik az út az ortodoxia számára, ami a katolicizmus zsugorodásával és a katolikus magyarok beolvasásával jár. Szerencsére az egyházi feladatok egy részét továbbra is a kántorok látták el, amit elősegített a 20. század elején még fennálló paphiány. Így lehetővé vált a hívek számára, hogy román nyelvű misehallgatás helyett anyanyelvükön imádkozhassanak. A *deák*knak, *gyeák*knak nevezett kántorok tevékenysége plébániánként a plébános-kántor viszony függvényében változott, de a jászvásári szemináriumból kikerülő, bár még Gyulafehérváron szentelt papok arányának növekedésével a moldvai magyarok közül való kántorok tevékenysége egyre nehezebb lett. A katolikusok bonyolult helyzetének megértéséhez hozzátartozik annak ismerete, hogy bár egyházuk kiszolgáltatta az állam ideológiai érdekeit, jelenlétüket az ortodox egyház továbbra is ellenezte, és mind a román, mind pedig a nemzetközi sajtóban tiltakozott a tervbe vett autonóm katolikus püspökség meg-

alakulása ellen. A tiltakozás egyértelmű volt, hiszen a románság egésze „idegen elemként” kezelte még a jászvásári román (egykor szász vagy magyar eredetű) katolikusokat is, mivel a közvélekedés szerint valódi román csakis ortodox vallású lehet.

A 20. század első felében a moldvai egyházvezetés a helyi katolikusok közül a papneveldebe került fiatalokat már úgy nevelte, hogy a magyar nyelv és az ahhoz tartozó népi kultúra „pogány” és „eretnek” hagyományok továbbélését szolgáló „közegnek” tekintendő, s a hívek hagyományos közösségi műveltségének – folklór, apokrif imádságok, díszítőművészet stb. – minden elemét tiltaniuk kell a „katolikus egyház hittételeinek védelme érdekében”. Ezzel az egyház a moldvai katolikus magyarok népi kultúrájának rovására elindította a kultúráváltás napjainkban is tartó folyamatát. Iancu Laura teljes körű rálátással, lépésről lépésre mutatja be a román állam és a moldvai katolikus egyház egyre erősödő magyarelles tevékenységét. A 19. század második felében elterjedt állami oktatási rendszerben a katolikus falvakban a tanuló anyanyelvét nem ismerő, ortodox román pedagógusok oktatták a románul nem tudó kisgyermeket; a hatóságok az okiratokban a magyar családneveket román fonetika szerint írták be, vagy tükörfordítást alkalmaztak, gyakran pedig új, idegen néven jegyezték be a családot. A magyar közösségek identitásának erősségét mutatja, hogy a román nemzeti érdekek szolgálatába állt római katolikus egyház milyen elszántan küzdött ellenük. Korlátozták, majd lehetetlenné tették a közülük való, anyanyelvükön szolgáló deákok, vagyis kántorok működését, elégették a magyar családok által őrzött és használt magyar nyelvű vallásos kiadványokat, kéziratokat. Ezáltal a saját hagyományukat és a katolikus hittételeket ötvöző népi kultúrában felnőtt közösséget vagy annak egy részét szembefordították az egyházzal. Sokszor hallottam idős moldvai barátaimtól, hogy „a páterek ugyan felcsapták a bőjtöt, de mi tarcsuk”.

1946 után a Magyar Népi Szövetség a Román Kommunista Párt szövetségeseiként vállalta a „csángók nyelvi jogaiért” folytatott küzdelmet, szorgalmazva az iskolák létesítését és a magyar nyelv oktatását. Ebben az időszakban ugyanis anyanyelvű oktatás hiányában a moldvai magyar közösségek nagyobbik felét sújtotta az analfabétizmus. A szövetség kezdetben még magyar nyelvű imakönyvekkel is támogatta az iskolákat, ami kiváltotta a katolikusok rokonszenvét. Az antiklerikális szög azonban hamar kibújt a kommunista párt zsákjából, nyilvánvaló lett a vallás és az anyanyelv egymás elleni kijátszása. Ez megakadályozta „az etnikai önazonosság nyilvános megvallását és az etnikai csoportosulás szervezését”, s kiderült, hogy „a Magyar Népi Szövetség hívőt hívővel, magyart a magyarral állított szembe”. Ezekre az időkre emlékezve mondta egy lészpedi ismerősöm, hogy „amikor a bátyám oláh lett”. Így aztán a kezdetben örömmel fogadott anyanyelvű oktatással szemben megingott a bizalom, mert világossá vált, hogy az iskolai oktatás ürügyén a kommunista ideológia intézményes terjesztése a cél. A magyar iskola- és óvodahálózat 1947 és 1953 között – Lészpeden 1959-ig – állt fenn és működött, ezt a lehetőséget azonban Románvásár környéki úgynevezett „északi csángó” falvak és több déli település sem kapta meg. De az akkori magyar nyelvoktatás révén néhány száz vagy talán ezer moldvai katolikus ismerkedhetett meg anyanyelve írásbeliségével, ám ez a körülmény keveset javított a közösség identitásán. Bár később több helyen tapasztaltam, hogy amikor 1990 után lehetővé vált, hogy Erdélyben vagy Magyarországon anyanyelvükön tanulhassanak a moldvai magyar gyermekek, a szülői érdeklődés megnyilvánulása sok esetben visszavezethető volt ezekre az ötvenes években működött magyar osztályokra.

A két világháború közötti egyházi és világi hatalom erőszakos asszimilációjához társult a népszámlálási statisztikák torzítása. Ez az 1930. évi összeírásakor még

- hogy úgy mondjam - amatőr módon tör-
tént, amiről tanúskodnak, számos telepü-
lésen a „magyar származású” és a „magyar
anyanyelvű” lakosok gyakran teljesen és
minden logikát nélkülöző különbségei,
vagyis a hamisítás nem volt összehangolt.
Hiszen tudjuk, hogy a moldvai katoliku-
sok túlnyomó része magyar származású,
de hogy valaki nem magyar - tehát nagy
valószínűséggel román - nemzetiségű-
ként magyar anyanyelvűnek tartsa magát,
igencsak árulkodó. Mindezek ellenére
azt mondhatjuk, hogy az a csaknem száz
esztendővel ezelőtti népszámlálás volt
a moldvai magyarok helyzetét tekintve az
utolsó, romániai viszonylatban szinte reá-
lisnak tekinthető összeírás. Kimutatott
Moldva 109 953 római katolikus vallású
lakosából 20 964 „magyar származású”,
valamint 23 896 „magyar anyanyelvű”,
ám az 1948-as országos népszámlálás ada-
tai szerint már csak 6600 moldvai személyt
tüntettek föl „magyarul beszélőnek”. Ez a
szám aztán a későbbi évtizedekben vég-
zett felmérésekben folyamatosan csök-
kent, 1992-ben pedig - bár közben mintha
valami rendszerváltásnak nevezett ese-
ményre is sor került volna - a több mint
kétszeressé nőtt római katolikusból (240 038)
mindössze 3118 személyt számoltak el ma-
gyarként, azok is a megkérdezésük nélkül
Bákó megyéhez csatolt gyimesbükki csán-
gók voltak. Joggal állapíthatta meg Iancu
Laura, hogy „a kommunista érában, a hi-
vatalos állami statisztikákban a moldvai
magyarság eltűnt”. De hogy csak a statisztikai
kiadványok rovataiból tűntek el, ar-
ról meggyőződhetünk Tánccos Vilmos
igen alapos és körültekintő módszerrel
becsült adataiból, amik ha nem is hajszál-
pontos, de nem is légből kapott módon
bemutatják a moldvai magyarok anya-
nyelvi helyzetét, s folyamatában érzékel-
hetjük rohamos nyelvvesztésüket. Esze-
rint az 1994-96 közötti időtől 2008-10-ig
terjedő 14-16 esztendő alatt csaknem 18
ezerrel, 49 ezerre csökkent a magyarul be-
szélő moldvai katolikusok száma, ami mu-
tatja a nyelvcsere folyamatának gyorsulását.

A 20. század közepétől újabb és újabb
csapások érték a moldvai magyarságot.
Mint az összes szovjet hódoltság alá ke-
rült országban, ha nem is egyforma mér-
tékben, de gyakorlatilag mindenhol, így
Moldvában is fől számolták a hagyomá-
nyos falusi közösségeket, ami esetünkben
gyakorlatilag az összes magyar vagy ma-
gyar származású katolikust jelentette.
A II. Vatikáni Zsinat anyanyelvű pasztorá-
ciót elrendelő döntése pedig teljes mérték-
ben kiszolgáltatta az etnikai identitásukat
vállaló híveket a románosítás szolgálatába
szegődött katolikus klérusnak, akik az
államnak tett hűségesküjük értelmében
az államnyelvet tartották híveik anyanyel-
vének, azt a néhány lelkipásztort pedig,
aki megkísérelte néhány esetben híveik
anyanyelvű szolgálatát, súlyos retorziók
érték a hatalom reverendás vagy egyen-
ruhás képviselői részéről. Amint a szerző
írja, „a diktatúra évtizedeiben az állami
érdekeket kiszolgáló egyház gyarapodott,
a politikával szembeszálló vagy annak igé-
nyeit megtagadó egyháziak azonban ele-
tükkel és szabadságukkal fizettek”.

A moldvai magyarok erős identitását
mutatja, hogy a történelmük talán legsö-
tétőbb korszakának elmúltával is maradt
- ha nem is sok, de jónéhány - olyan közös-
ség, amely igényelte az anyanyelvű okta-
tás és vallásgyakorlat valamilyen formáját.
Nyilván sokkal többen megfogalmazták
volna az ilyen igényüket, ha a több mint
negyven évig tartó kettős diktatúra el nem
gyöngíti ilyen mértékben önvédelmi ref-
lexeiket. Mégis, részben a kollektivizálás
elől Erdélybe költözött moldvai, valamint
az erdélyi és anyaországi magyarok támo-
gatásával tíz esztendeig tartó kemény és
egyenlőtlen küzdelemben elérték, hogy lét-
rejött néhány civil szervezet, amiket elvi-
leg a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége
fog össze. Ezek segítségével a 2021-22-es
tanévre 34 moldvai településen megvaló-
sult az állami tanrend keretében vagy az
iskolán kívüli fakultatív magyar nyelvok-
tatás. Az ebben résztvevő diákok száma
jelenleg másfél ezer, az erdélyi magyar

középiskolákban tanul mintegy félszáz, egyetemi képzésben pedig tíz moldvai magyar diák. Az a szándék azonban, hogy a vallási életben is érvényesítsék az anyanyelv gyakorlatát még ennyi eredménnyel sem járt, csupán annyit tudtak elérni, hogy havonta egyetlen vasárnap a megyeszékhely egyik templomában, mintegy jelképes könyöradományként, magyar nyelvű miseszolgálatra is sor kerül. Ezek a csekély méretű, de mégsem elhanyagolható engedmények részben az Európai Unió jogi eszközöket is alkalmazó fellépésének, jórészt azonban a külhoni kisebbségek sorsáért felelősséggel tartozó magyar állam, az erdélyi és a magyarországi civil szervezetek anyagi és erkölcsi támogatásával valósultak meg. Jogosan írja Iancu Laura, hogy a moldvai magyaroknál „a nyelv- és kultúrávesztés természetes következménye az identitásváltozás, amire nemcsak a román közeg, de az ún. csángó státus is jelentős mértékben kényszerítően hat, azaz erősíti az asszimilációt”.

A második fejezet a moldvai magyar népcsoport *néprajzáról* nyújt rövid, szinte lexikonba illően tömör összefoglalást. A díszítőművészetről talán érdemes lett volna megemlíteni, hogy akárcsak a nyelvben, itt is megfigyelhető az „asszimilációs nyomás”, mert a hagyományos, főleg geometrikus motívumokkal díszített, szőttés, vagy hímzett textileiken az utóbbi évtizedekben egyre inkább áttérnek a környező románok között már régebben is divatos, rikítóbb színű, naturalisztikus elemek használatára, miáltal elvesztik identitást jelző szerepüket. A folyamat erőszakos formáját is megfigyelhetjük, amikor nagyobb egyházi ünnepek, pl. bérmálások, püspöklátogatások alkalmával a helyi plébánosok leparancsolják a kerítésekre terített hagyományos díszítésű szőnyegeket, padra és falra való szőttéseket, s helyettük nagyrózsás vagy más virágmintás, vagyis idegen szín- és motívumvilágú terítőket rakatnak ki, mondván, hogy „az a szép”.

A moldvai magyarság sorsának talán legkeservesebb időszaka a kommunista és a szélsőségesen nacionalista eszmék összefonódásának kora, ami a 20. század második felének több mint négy évtizedét tette pokollá számukra. Iancu Laura megfogalmazza ennek az állapotnak a fő jellemzőjét: „A családi, rokoni kötelékek mentén szerveződött mikroközösségeket a mesterségesen létrehozott (etnikai, vallási szempontból vegyes) munkaközösségek váltották fel. A kollektívizmus véget vetett a hagyományos életmódnak is, népszokások, társadalmi szerveződések (pl. a fonó) sokasága szűnt meg.” Napjainkban tovább folytatódik a tradicionális társadalmi szerkezet átalakulása, az erőteljes és egyre nagyobb távolságokra terjedő migráció a társadalom, a közösségek szétforgácsolódásával jár. Az Európa nyugati részén és a mediterrán országokban munkát vállaló családtagok és az otthon maradtak között fennálló fizikai távolság és a kulturális távoldódás következtében a család intézménye is átalakulóban van. A szerző szerint a gyors, ellenőrizhetetlen és feldolgozhatatlan kultúra- és életmódváltás nemcsak a családok, de a helyi katolikus egyház számára is „megoldandó feladatot jelent”.

A moldvai magyar kultúra legismeretesebb vagy legalábbis legjobban feltárt területe – ha nem is mennyiségét, de mélységét tekintve valószínűleg – a *folklórjuk* és a *tájnnyelvük*, amennyiben folklóron elsősorban a produkáló vagy reprodukáló, de mindenképpen aktív művészi tevékenységet értjük, aminek gazdagsága európai szinten is páratlan. A magyar népköltészet legtöbb archaikus, középkori alkotása itt maradt fenn a magyar nyelvterületen. A költészetben és a dallamvilágban a 16–17. század kéziratosszerű költészetének hagyománya tükröződik. A népballadatípusok közül nem egy csak Moldvában ismert vagy maradt fenn, a régi stílusú balladák szöveg-hagyománya pedig itt a leggazdagabb. A balladák és általában az énekköltészet előadásában nagy szerepet kap a rögtönzés. Az új típusú lírai dalok

és balladák csak 1920 után jelentek meg Moldvában, elsősorban az erdélyi magyarokkal együtt katonáskodó, s így a magyar folklór új stílusával is megismerkedő férfiak révén, de a zenetudósok, elsőrendűen Domokos Pál Péter szerint a hagyományos moldvai magyar zenei anyag önálló dialektust alkot.

Jelentősnek nevezi Iancu Laura a Moldvából ismert a *történeti mondahagyományt* is, pedig könyve írásakor még nem is láthatta Magyar Zoltán erről a témáról ezer oldalas meghaladó terjedelemben azóta megjelent kétkötetes munkáját. A moldvai környezetben élő, a Kárpát-medencén belüli magyar hatásoktól elzárt, a Balkánról érkezőknek annál erőteljesebben kitett moldvai katolikusok szokásvilága „sok tekintetben egyedülálló kulturális reliktumnak” tekinthető, bár „a vallásos folklór (imák, hiedelemszövegek, legendák) elemei között nem egy középkori gyökerekkel rendelkezik”. Az utóbbi évtizedek társadalmi változásai nyomán „a magyar nyelvhez kötődő folklór és szokásvilág elvesztette korábbi szerepét és jelentőségét, helyét a román nyelvű, globális jellegű populáris kultúra foglalta el. Az egykori népi hagyományok megjelenítése ma színpadi keretek között, akulturális szervezetek tevékenysége nyomán valósul meg” – mutat rá a szerző.

A hagyományos népzenehez hasonlóan a *moldvai magyar nyelvújítás* is önálló dialektust alkot, ami aztán tovább tagolódik. A népcsoport történeti, földrajzi és néprajzi szempontból egyaránt differenciált, ami a nyelvújításokban is megfigyelhető. Ennek jellegzetességei a sajátos hangtani, szókincsbeli jelenségek, valamint a román jövevényszavak jelentős mennyisége. A moldvai magyar nyelvújításokban számos archaikus elemet találunk, ezek nyelvtani tekintetben, a ragok használatában a magyar beszéd szabályaihoz illeszkednek. A jövevényszavak hangtana idomult a magyar nyelvújítások sajátosságaihoz, de a román nyelv hangrendszerének hatása is megfigyelhető. Bár a múlt századok magyar-

országi nyelvújításának új kifejezései alig jutottak el a moldvai magyarokhoz, „alapszókincsük döntő hányada ma is minden kétséget kizáróan megegyezik vagy nagymértékben hasonló a többi magyar nyelvváltozathoz, e nyelvújítások a nyelvi kritérium alapján egyértelműen a magyar nyelv változatainak tekintendők”. Ettől függetlenül a nyelvi asszimiláció minden településen előrehaladott állapotban van.

A könyv harmadik fejezete a népcsoport nevévé váló *csángó* kifejezés „fejlődéstörténetével” foglalkozik. Megállapítja, hogy „a kulturális és nyelvi karaktert érzékeltető fogalom, a magyar tudományos diskurzus, valamint a magyar nyelvű sajtó egységesítő hatására idővel – többé-kevésbé teszem hozzá – a történetileg sokrétű moldvai magyar népcsoport egységes megnevezésévé vált. Az új jelentéstartalommal felruházott kifejezés (etnoníma) új tudományos problémákat hozott magával, de súlyos kihívások elé állította az érintetteket is: a fogalom (nem várt) hatására az etnikai öazonosság konszenzusos megfogalmazása a végletekig bonyolódott”. Ugyanis a rendszerint hiányosan tájékozott, gyakran felszínes „közbeszéd” elsősorban nem a moldvai magyarok sajátos történelme során rendkívül differenciáltan őrzött értékekre, hanem környezetük egyre erősödő nacionalizmusa miatt nehezedő közös sorsukra koncentrált, ami nagyjából azonos mértékű és következményű.

Iancu Laura nem a moldvai csángómagyarok nyilvánvaló magyarságát akarja bizonygatni olyanokkal szemben, akik ezt a politikai töltetű témát nem tudományos felismerésként, hanem – mai szóval – „vágyvezérelt hiedelemként” hangoztatják. Nem fecsérli idejét és kéziratának valószínűleg szűkre szabott terjedelmét ilyesmire, de azért megidézi fő témájának egy olyan, hasonlóképpen politikával átitatott összetevőjét, amire könyvének tagadhatatlanul – mondjuk németül, mert úgy finomabban hangzik – *blickfangosan* csengő címe

utal. Való igaz, jogosan tehetjük föl a kérdést: *miért nevezünk egy népcsoportot csángónak, ha egyszer magyar?* Vagy meg is fordíthatjuk a kérdést: *miért lenne magyar, ha egyszer csángó?* Ám a kérdés tulajdonképpen költői, mert eleve tudjuk rá a választ. Ugyanis álszent módon azt is kérdezhetnénk, hogy miért matyó a matyó, ha egyszer magyar, miért székely a székely, a barkó, a palóc és így tovább? De hát ilyen csak az kérdez, aki tájékozatlan a tekintetben, hogy minden nép olyan kisebb-nagyobb csoportokból áll, amelyek neve utal a földrajzi (pl. sárközi-, fekete kőrös-völgyi, csallóközi-, hétfalusi-), történelmi (pl. hajdú, barkó) vagy egyéb (pl. kurtaszoknyás-stb.) sajátosságukra, amiktől azonban ezek éppen olyan magyarok, mint az Erdély különböző részeiről, különböző időben, eltérő okok miatt és körülmények között Moldvába telepített, menekült vagy bujdosott magyar népesség. Akiket aztán a madéfalvi veszedelmet követő székely exodus után, mivel a székely nyelvjárásban a nyájból kiszakadt jószág vagy a hagyományos közösségéből földrajzilag (moldvai, gyimesi), vagy közjogilag (hétfalusi) kivált kisebb-nagyobb társadalmi csoport mivel elcsángált, hát idővel *csángó* lett.

Kétségtelen, hogy az idők során egyik vagy másik népcsoportunk különböző indíttatásból, nem is mindig kedveskedő céllal, pejoratív felhangú nevet kapott. Mint a *matyók*, akiknek népnevét a hagyomány hol a valamikori birtokos Csák Mátétól, hol Mátyás királytól származtatja. De voltak a székelyek meg a palócok, nem is olyan régen, egyszer a vicclapok nevesége, tájékozatlan figurái, máskor a szépirodalom életrevaló, agyafúrt atyafiai, a mulékony divat váltakozó széljárása szerint. Iancu Laura nyilvánvalóan ugyanilyen jól vagy még jobban ismeri az effajta „népi előítéleteket”, amikkel amióta világ a világ együtt élünk, s néhány csúfalkodó megjegyzésen, a vele járó bosszankodáson, alkalmi sokadalmakban kitört, netán fokossal vagy bicskával súlyosbított verekedésen s a párválasztáskor az érzelmeket

nagyritkán egyéni tragédiába torkollóan felülíró szemponton kívül nem volt baj. Hát akkor vajon miért tartja, tarthatjuk napjainkban aggályosnak a moldvai magyar népcsoport *csángó*ként való megnevezését? Miért sugallja azt, hogy vessük el, vagy felejtjük el a *csángó* megnevezést, amit Zöld Pétertől és Csokonai Vitéz Mihálytól Lükő Gáboron, Mikecs Lászlón, „himnuszuk” szövegét termő népköltőn és Lakatos Demeteren keresztül a mai néprajzkutatók, tudósítók, vallástörténészek jelentős részéig, továbbá a gyimesiek és a barcaságiak a legjobb szándékkal és értelemben használják? Sajnos komoly oka van rá, mégpedig az, hogy ezt a semmi esetre sem pejoratív népcsoportnevet a többségi politika belemártotta az állami és az egyházi szintű „nemzetiségi gyűlölködés” beléndekfőzetébe. Másként mondva ez a fajta politika kompromittálta a *csángó* népnevet, mert el akarja téríteni a közgondolkodást, felhasználva a szómágia tisztességesen és tisztességtelenül egyaránt alkalmazható módszerét. Soha senkinek sem jutott eszébe, hogy kétségbe vonja a hajdúk, a matyók, az ormánságiak, a palócok, a göcsejiek s a többiek magyarságát csak azért, mert történelmi vagy földrajzi örökségként külön népnevük van. Egyedül a székelyek románságának bizarr ötletével próbálkozott a múlt század elején a politikába keveredett N. Iorga történész, de hamvába holt elméletét talán már nemzetársai is elfeledték. Iorga hasonló töltetű módszerét próbálta alkalmazni Burjánfalalván (Buruinești) született, Lujzikalagorban tevékenykedő, Iosif Petru M. Pal nevű katolikus pap, aki éppen akkortájt vetette papírra Iorga moldvai *csángó*magyarokra adaptált ötletét (*Catolicii din Moldova sunt români neaoși*, 1941), amikor az ötletgazdát – persze nem ezért a hajmeresztő ötletéért – a Vasgárda kivégezte a Ploeshti melletti Strejnicu erdejében. Ezt a bolond lukból fúvó szelet fogta be aztán a román „nemzeti szocialista” vagy „nemzeti kommunista” politika és az ortodoxia melletti megtúrt helyzetét erősíteni akaró moldvai

római katolikus egyház a román nemzet-építést segítő politikájának vitorlájába. Amihez felhasználták azt a néprajzi jelentőséget, hogy a magyarság számos, különböző névvel ellátott néprajzi csoportra oszlik. Mint ahogy minden más nép, természetesen a román is: moldovean, maramureșean, oltean, moț. De még nem találkoztam akár évszázadokra visszatekintve sem olyan magyar politikussal, történésszel, netán egyházi emberrel, aki arról írt volna, hogy a mócok vagy akár a Békés megyei Méhkerék románjai minden ízükben törzsökös magyarok lennének. De még olyannal sem, aki a palócokról azt igyekezett volna bebizonyítani, hogy azok „őseredeti szlovákok”, pusztán azért, mert egy részük – a történelem kerekének forgandósága következtében – száz esztendeje egy országba került velük. Ez a lehangelő – vagy elkeserítő – kiváltság csak a moldvai katolikus magyarok sorsának csöppet sem kívánatos különlegessége. Tökéletesen érthető tehát, hogy ha valaki rendet akar vágni a moldvai katolikusok etnikai hovatartozásának kusza és évszázadok óta konkollyal felülvetett, régóta elburjánosodó veteményében, az először is tiszta vizet kíván önteni a „csángó-kérdés” elszennyezett poharába. Mi más lehetne a közülük való, felkészült és megfelelő tudással felvértezett néprajzkutatónak vagy bármely más a moldvai magyarok művelődésével *tudományos témaként* foglalkozó írástudók feladata, mint a minél tisztább szándékú megközelítés, ami az ő esetükben egyben közvetlenül vagy indirekt módon megnyilvánuló *kollektív érdekvédelem* is...

Iancu Laura könyve nem tekinthető a moldvai magyarság iránt érdeklődők számára készült kézikönyvnek, de olyan alapvetően fontos ismereteket foglal össze és nyújt át minden, a témával bármilyen megközelítésben foglalkozó vagy törődni kívánó kutatónak, publicistának, vagy akár zszurnalisztának, amik nélkül nem volna szabad ennek a népcsoportunknak megítélését, öntudatát, vagyis sok tekin-

tetben a sorsát is meghatározó, de legalábbis befolyásoló témákhoz nyúlni. Sok utánajárástól, nehézkes tájékozódástól kíméli vagy kímélheti meg azt, aki a témában tájékozódni, vagy azzal foglalkozni kíván. A „csángó témának” napjainkban megfigyelhető fölkapottsága könnyen felszínességgel jár, ezért nagyon fontos az ilyen mélységű könyv, ami nemcsak számba veszi és rendbe teszi mindazt, amit a témáról pillanatnyilag tudunk, de ki is egészíti a valósággal összevetett tapasztalataival. Nem feltételezésekre, fél füllel hallott hírekre alapozza mondanivalóját, hiszen a moldvai magyarság helyzete éppen elég lesújtó, semhogy azon bármit is tódítani kellene. Elsősorban nem is új ismereteket vagy véleményeket, különösen nem föltételezéseket közöl témájáról, de számos kevésbé ismert adattal teszi teljesebbé a moldvai magyarokra vonatkozó tudásunkat, és sorsukat érthetőbben, hogy úgy mondjam: *megrázóbban* helyezi el Moldvára vonatkozó ismereteink teljességében. Azt a meglehetősen bonyolult történeti és társadalmi hátteret vetíti elénk, aminek ismerete nélkülözhetetlen az etnikum néprajzi karakterének (kulturális, nyelvi, vallási stb. sajátosságainak) hiteles megismeréséhez és értelmezéséhez. Legfőbb értéke pedig talán az, hogy segít jobban, teljesebben megérteni ennek a Domokos Pál Péter szerint legelfeledettebb, ma talán inkább a legtöbb félreértésbe taszítottnak nevezhető népcsoportunk igaz múltját és jelenét. A „csángó” fogalom használatából eredő problémákról pedig fogadjuk el a téma nyelvészeti részének egyik legkiválóbb szakembere, Péntek János véleményét, aki szerint a „többnyire a moldvai csángók érdekében folyó, az ő megmentésüket célzó törekvések és diskurzusok már-már elfogadhatóvá tették számukra ezt a – szerinte – sértő megnevezést, most pedig a hamis román eredetszemlélet tette kényszerűvé annak igazolását, hogy ők mégis magyarok, és hogy a nyelvük is magyar”. Amihez hozzáteszi, hogy bár furcsa és ellentmondásos, „a gyakran konjunkturális

értelmiségi, politikai diskurzusokban nem a moldvai magyarnak, hanem a csángónak van jobb, fonetikailag is feltűnőbb hangzása, romantikája, mítosza”.

A könyvet záró Mellékletek három nagyobb tételt tartalmaznak. Az elsőben két-tucatnyi *szövegpéldát olvashatunk* – címe szerint – *a moldvai magyarság nyelvjárásaiból*. Kétségtelenül a moldvai magyarok magyarságát bizonyítják ezek a 16–21. században született dokumentumok, bár a nyelvjárások szakszerű tanulmányozásához kevésbé alkalmasak, hiszen többségüket közöttük élő írástudó, tehát tanultabb emberek vethették papírra, illetve magnófelvétélről írta vagy íráthatta le a gyűjtője, ami természetesen semmit sem von le a közölt szövegek dokumentációs értékéből. Ezt követi 68 moldvai, magyarok által, vagy magyarok által is lakott település első írásos említésének időpontját feltüntető lista, valamint a könyv írásához felhasznált bőséges szakirodalom jegyzéke.

Iancu Laura is fölteszi a kérdést, „vajon számolhatunk-e bármiféle tudatossággal a csángó fogalom kanonizálódásának folyamatában? Hiszen a sajátos kulturális és nyelvi adottságokkal rendelkező moldvai magyar népcsoport differenciálása a tömbmagyarságon belül akár indokolt is lett

volna, az akkor bevett ún. néprajzi csoportok distinkciós logikája szerint (palócok, barkók, bukovinai székelyek stb.)” A kérdésre azonban maga is kérdéssel válaszol: vajon a „kétségtől kivül speciális néprajzi csoportot alkotó moldvai magyarság megnevezésére az a fogalom volt-e a legalkalmasabb, ami Budapesten ugyan kellemsen csenghetett, de Moldvában gúnynev volt, és a népcsoport egészét stigmatizáló kifejezés ma is.” Mi lehet erre a válaszuk? Talán az, hogy a megoldást bízzuk az időre. Az olyan idők eljövetelére, amikor már ellankadnak vagy kivesznek a gonosz előítéletek és szándékok, s a népek – akár lelki – pásztorai is megelégszenek a maguk nyájaival, és nem fenik fogukat a szomszédokéra.

Addig pedig vigyázzunk, hogy ha a régóta tartó, hiábavaló vitákban a magunk számára már sikerült az igazság mentén tisztáznunk a moldvai katolikusok etnikai hovatartozását, ne keveredjük bele egy hasonlóképpen vélt vagy valós előítéletekből táplálkozó, időnket, energiánkat sokkal fontosabb kérdésektől elvonó vitába. Ehelyett mentsük a süllyedő hajó értékes rakományát, legyen az akár segítséget kérő kéz, akár öröklött értékeiket ránk hagyó emberi bizalom.

Halász Péter

HALÁSZ PÉTER (1939) néprajzkutató, a Duna Televízió volt főszerkesztője. Gyimesközéplekon él. Legutóbbi kötete: *„Ninc ki gondot üszeljen ránk...” Néprajzi tanulmányok, dolgozatok a moldvai magyarok hagyományos műveltségéről* (2020).